

Katarzyna Krasoń

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Przestrzeń *bricolage*’u interpretacyjnego w koincydencji sztuki i pedagogiki

„Jak we wszystkim prawie, com pisał w ostatnich latach kilkudziesięciu, nie potrafię w sprawach najważniejszych dotrzeć do konkluzji ostatecznych i ciągle potykam się o kłopoty, które trzeba wyminąć niezręcznym i uciekinierskim powiedzeniem »z jednej strony..., ale z drugiej strony...«. Być może to przypadłość czy raczej ułomność umysłu autora, być może jednak – znów sobie pochlebiam – przypadłość bytu. Tak kończę” – napisze w przedmowie do swojej ostatniej książki Leszek Kołakowski¹. Owa niemoc uniemożliwiająca finalizację własnych poszukiwań w sposób jednoznacznie skończony wydaje się zdumiewająca w ustach wybitnego filozofa. Czy zatem ułomność, którą Kołakowski sam sobie wytyka, jest czymś z zasady niefortunnym? Czy ostateczność sformułowania „tak kończę” otwiera czeluść zwątpienia i beznadziei?

A może wyznaczenie ram tego, co może zostać przez jednego człowieka dookreślone, jest dla innych zbawienne? Wskazuje on trajektorię, ale nie zarysowuje wyraźnego celu peregrynacji. Ten cel – zaledwie przewidziany do odkrycia – staje się ideą, która napędza działanie, uprawomocnia konieczność podjęcia wysiłku i starań ukierunkowanych na dążenie do osiągnięcia tegoż celu. To stan generatywny, mobilizujący, inny niż ten, gdy wszystko zostaje wyjaśnione oraz pojęte od razu.

¹ L. Kołakowski: *Czy Pan Bóg jest szczęśliwy i inne pytania*. Wybór i układ Z. Mentzel. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2009, s. 5.

Konstatacja ta jest niebywale ważka, zwłaszcza dla badacza podejmującego namysł nad przestrzenią styczności, którą nakreśla tytuł niniejszego artykułu.

Samo dookreślenie punktu spotkania pedagogiki i sztuki może być – niestety – traktowane trywialnie i wówczas, o czym przekonują liczne opracowania o proveniencji niemal magicznej, w sposób naturalny ujawnione zostaje powiązanie pomiędzy wychowaniem/kształtowaniem człowieka i sztuką². W istocie sędzi się w tego rodzaju konstatacjach, że każde obcowanie z dziełem sztuki przyniesie automatycznie impuls do rozwoju. Nie o takiej jednak formule koincydencji chcę mówić.

Chcę natomiast podjąć próbę właśnie, pewien rekonesans jedynie poczynić, by – bez ambicji osiągnięcia ostatecznych konkluzji – zasygnalizować możliwość wykorzystania w badaniu opartym na sztuce, służącym poznawaniu człowieka/wychowanka/ucznia metody *bricolage'u* jako strategii diagnostycznej. Wszak – jak zaakcentuje w powieści *W poszukiwaniu straconego czasu* Marcel Proust – „Tylko dzięki sztuce możemy wyjść poza siebie. [...] zamiast widzieć jeden świat [...], widzimy, jak świat się pomnaża, ilu jest bowiem oryginalnych artystów, tyloma dysponujemy światami”³. To pole **wyjścia poza siebie** bywa ujęte w dwa możliwe porządki: pierwszy to poznanie przez sztukę – wychowanka postrzegamy tutaj jako odbiorcę, odkrywającego świat i – przez swoje odczytania tego świata – ukazującego własne horyzonty oczekiwań; drugi porządek natomiast to poznanie w sztuce w trakcie tworzenia komunikatów nacechowanych estetycznie.

Muszę – rozpoczynając – przyznać, że rozważania niniejsze mieszczą się w formule wywrotowości, dość ryzykownie – co należy przyjąć – pojmują bowiem istotę przedmiotowej metody. Podejmę tę kwestię w dalszej części artykułu.

² W tym nurcie mieści się założenie, że sztuka w swej naturze jest terapeutyczna; z tego wywiedziono wniosek, że kontakt ze sztuką i jej właściwości mogą prowadzić do pozytywnych zmian w człowieku. Zob. np. W. Szulc: *Europejskie standardy edukacji arteterapeutów. Rola ECARTE i stowarzyszeń zawodowych*. W: *Arteterapia jako dyscyplina akademicka w krajach europejskich*. Red. W. Szulc. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski w ECARTE, 2010, s. 21.

³ M. Proust: *W poszukiwaniu straconego czasu*. T. 7: *Czas odnaleziony*. Przeł. J. Rogoziński. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1965, s. 275.

Poznanie w sztuce i przez sztukę w strategii *bricolage'u*

W metodzie mającej proveniencję posadowioną w technikach plastycznych zakłada się, iż dzieło jest konstruowane z rozmaitych dostępnych twórcy w danym momencie materiałów⁴. Twórca jako *bricoleur* wykorzystuje estetyczne i materialne narzędzia charakterystyczne dla jego rzemiosła i dowolne strategie, sposoby wykonawcze i materiały, jakie ma pod ręką. W odniesieniach badawczych niejako naturalnie odnajdziemy *bricolage* w zakresie *arts-based inquiry*, zwłaszcza dotyczących muzyki⁵. Strategia **poznania w sztuce i przez sztukę** w omawianym ujęciu zakłada równoległe/temporalnie równoczesne stosowanie rozmaitych technik badawczych (narracyjnych, percepcyjnych, analizy wytworów), stanowi niejako kompilację odmiennych orientacji badawczych. *Bricolage* będzie zatem sytuował się w podejściu *mixed-method research*, ich filozoficzne zakorzenienie łączy się bowiem z pragmatyzmem. Badania mieszane są proponowane między innymi przez Jamesa H. McMilliana. Stosujący je badacz – w razie konieczności uzasadnionej specyfiką eksploracji – sięga w tym samym dociekaniu do analiz kwalitatywnych oraz kwantytatywnych wzorów ilościowych, co pozwala łatwiej gromadzić i interpretować dane w celu odpowiedzi na pytania badawcze⁶. W podobnym uzasadnieniu lokują przekonania o wartości *mixed-method research* R. Burke Johnson, Anthony J. Onwuegbuzie, Lisa A. Turner; dodatkowo podkreślają, że owo łączące podejście pojawia się również w odniesieniu do technik wnioskowania, co umożliwia poszerzenie wiedzy, zrozumienie i potwierdzenie fenomenów⁷. Mimo uznania wszelakich wątpliwości wynikających z niebezpieczeństw stosowania metod mieszanych (stąd to wyjściowe założenie, że metody te są nacechowane wywrotowością), w tym konieczności ujmowania badań z perspektywy odmiennych paradygmatów, nie sposób, zwłaszcza w odniesieniu do materii specyficznej, jaką jest sztuka, wyeliminować sytuacje, w których *mixed-method research* będą podejściem umożliwiającym rzeczywiste poznanie wychowanka/ucznia.

⁴ *Bricolage* jako technika artystyczna rozumiana jako konstruowanie dzieła z przypadkowych elementów dostępnych w trakcie tworzenia.

⁵ L. Kay: *Research as Bricolage. Navigating in/Between the Creative Arts Disciplines*. „Music Therapy Perspectives” 2015, December 24. DOI: 10.1093/mtpp/miv041.

⁶ J.H. McMillian: *Educational Research. Fundamentals for the Consumer*. 6th ed. Boston: Pearson, 2012, s. 15.

⁷ R.B. Johnson, A.J. Onwuegbuzie, L.A. Turner: *Toward a Definition of Mixed Methods Research*. „Journal of Mixed Methods Research” 2007, vol. 1, no. 2. DOI: 10.1177/1558689806298224.

Bricolage jako metoda badań stanowi więc oryginalną drogę gromadzenia i analizy danych empirycznych. Omawiając tę metodę, należy się odnieść do myśli Claude'a Lévi-Straussa⁸, który to jako jeden z pierwszych ukazał istotę metody, sprowadzając ją do swoistego „majstrowania” z danymi dostępnymi eksploracji (ale też zapiskami, wytworami wygenerowanymi wcześniej)⁹. W *Myśli nieoswojonej* Lévi-Strauss pisał bowiem, że *bricolage* jest to: „pewna forma aktywności, pozwalająca dość dobrze uchwycić na gruncie techniki, czym – na gruncie teoretycznym – może być wiedza, którą chętniej nazwalibyśmy »pierwotną« niż prymitywną. Jest to forma aktywności pospolicie nazywana w języku francuskim *bricolage*”¹⁰. *Bricoleur* – badacz – to ktoś uprawiający *bricolage*, posługujący się składnikami, które zostały „wytworzone” nie na potrzeby celu jego badań, ale istniały już wcześniej, a którym to ów badacz nadaje – nacechowany własnym odczytaniem – nowy sens w odmiennym od istniejącego, sporządzonym przez siebie układzie. W celu odszukania tego sensu stosuje strategię hermeneutyczną. Nie ma przy tym z góry założonego planu, sięga po te dane, które są mu aktualnie potrzebne lub których przydatność właśnie spostrzegł. Istotne jest przy tym wskazanie, że *bricoleur* nie postrzega tych zebranych elementów jako oderwanych rzeczy-w-sobie, ale jako powiązane z sobą rzeczy-w-świecie.

Częściowo *bricolage* może być rozumiany jako formuła zbliżona do etnodramy, swoście dramatyzującej zebrane w toku badań wszelkie dostępne materiały: narracyjne, wizualne czy dokumenty lub artefakty skupione na ważnych i aktualnych kwestiach społecznych¹¹. Jednak *bricolage* cechuje się jeszcze innymi specyficznymi dystynkcjami¹². Badacz *bricoleur* aktywnie konstruuje dociekanie, unikając gotowych, jednoznacznych oraz niepodlegających modyfikacji i nowemu odczytaniu danych. Możemy powiedzieć, że metoda ta jest gromadzeniem danych w postaci kompilacji wielu rozmaitych dróg zdobywania in-

⁸ C. Lévi-Strauss: *Myśl nieoswojona*. Przekł. A. Zajączkowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, s. 30.

⁹ M. Rogers: *Contextualizing Theories and Practices of Bricolage Research*. „The Qualitative Report” 2012, vol. 17, art. 7. <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR17/rogers.pdf> [23.09.2016].

¹⁰ C. Lévi-Strauss: *Myśl nieoswojona...*, s. 30.

¹¹ Zob. J. Saldana: *An Introduction to Ethnodrama*. In: *Ethnodrama. An Anthology of Reality Theatre*. Ed. J. Saldana. Walnut Creek: Alta Mira, 2005, s. 1-36; warto również sięgnąć do: J. Saldana: *Ethnotheatre. Research from Page to Stage*. Walnut Creek: Left Coast Press Inc., 2011.

¹² J.L. Kincheloe: *Describing the Bricolage. Conceptualizing a New Rigor in Qualitative Research*. „Qualitative Inquiry” 2001, vol. 7 (December), no. 6, s. 679-692.

formacji na temat wychowanka/ucznia, w tym sięgania po pozornie nieprzystające do siebie komponenty, co ma charakter eklektyczny (puryści metodologiczni akcentują tę cechę metody).

Joe L. Kincheloe, który wykorzystał *bricolage* w dociekaniach pedagogicznych, wskazywał na multimetodologiczne (*multimethodological*) podejście do badania (symultaniczne stosowanie różnych metodologii)¹³. W jego koncepcji spowinowaczone zostają rozmaite tradycje teoretyczne zastosowane w szerszym krytycznym kontekście edukacyjnym. Kincheloe uznaje, że korzystanie z wielu ram metodologicznych pozwala na uzyskanie wnikliwszego wglądu w zjawiska społeczno-polityczne i edukacyjne, a także umożliwia lepsze zrozumienie wyrafinowanej złożoności produkcji wiedzy. Owa złożoność wymaga bardziej rygorystycznego trybu badań, eliminującego monometodologiczny redukcjonizm¹⁴.

Bricolage może być także – podpowiadają autorzy *Metod badań jakościowych*¹⁵ – egzemplifikowany tworzeniem patchworku, a wielość sposobów stosowalności *bricolage'u* porządkują w typologii bricoleurów, wymieniają bowiem bricoleurów: interpretacyjnego, narracyjnego, teoretycznego, politycznego i metodologicznego. *Bricolage* zaś staje się niejako efektem pracy brikolera interpretacyjnego. Zasadniczym rysem charakteryzującym *bricolage* jest przekonanie, iż badanie jest procesem interaktywnym, w którym rola badacza wyznaczona zostaje przez oddziaływanie jego indywidualnej historii, biografii, płciowości, etniczności czy społecznej pozycji, ale też otaczającego go środowiska, w tym innych ludzi¹⁶. Co więcej, przyjęcie postpozytywistycznej epistemologii determinuje założenie, że wiedza nie jest wolna od subiektywnej interpretacji, a to wiąże się z docenieniem złożoności procesu badawczego/poszukiwawczego w owej refleksyjnie subiektywnej interpretacji.

Linda Finlay¹⁷ zwraca uwagę na intersubiektywność samego procesu badawczego – refleksyjna analiza badań obejmuje ciągłą ocenę

¹³ Ibidem.

¹⁴ J.L. Kincheloe: *On to the Next Level. Continuing the Conceptualization of the Bricolage*. „Qualitative Inquiry” 2005, vol. 1, no. 3, s. 323–350; zob. też: *Rigour and Complexity in Educational Research. Conceptualizing the Bricolage*. Eds. J.L. Kincheloe, K.S. Berry. Maidenhead: Open University Press, 2004.

¹⁵ K.N. Denzin, Y.S. Lincoln: *Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka*. W: *Metody badań jakościowych*. Red. K.N. Denzin, Y.S. Lincoln. Red. nauk. wyd. pol. K. Podemski. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009, s. 24–25.

¹⁶ Ibidem, s. 28.

¹⁷ L. Finlay: „Outing” the Researcher. *The Provenance, Process, and Practice of Reflexivity*. „Qualitative Health Research” 2002, vol. 12, no. 4, s. 531–545. DOI: 10.1177/104973202129120052.

subiektywnych, uzyskanych od innych osób interpretacji otaczających zjawisk; interpretacje te połączone są z samorefleksją, a nawet introspekcją. W ten sposób – zupełnie naturalnie¹⁸ – *bricolage* jako metoda finalizowana intersubiektywnymi interpretacjami pojawia się w dociekaniach dotyczących sztuki i poznawania człowieka poprzez sztukę¹⁹. *Bricoleur* swoiście czytać/dekodować będzie rezultat twórczego/artystycznego działania wychowanka/ucznia na wielu polach wypowiedzi estetycznej, przedmiotem jego – *bricoleura* – badań – które nazywać będziemy *art(s)-based research*²⁰ – stanie się zaś **tworzenie** jako proces ujęty w perspektywie twórcy, ale i odbiorcy oraz dzieło – także kompilacyjnie postrzegane z wymienionych perspektyw.

Shaun McNiff stwierdza, że *art-based research* zdefiniować można jako „systematyczne stosowanie działania artystycznego, faktyczne wyrażanie się poprzez sztukę jako prymarny sposób zrozumienia i zbadania doświadczenia badacza i innych osób zaangażowanych w badanie”²¹. Warto w tym przedmiotowym kontekście przywołać jeszcze myśl Andrisa Teikmanisa²² wskazującego na trzy aspekty sztuki, wpływające na jej relację z procesem badawczym. Teikmanis zauważa, że sztukę uznać można za: 1) z natury rzeczy autorefleksyjną (wtedy akt twórczy jest aktem badawczym), 2) formę komunikacji (wtedy działalność artystyczna staje się narzędziem badawczym), 3) rodzaj towaru (wtedy dzieło może być jedynie obiektem nadania). *Bricolage*, dodajmy, pozwoli na skolidowanie tych trzech poziomów, stanowiąc pole ich udokumentowania, ale i interpretacji.

¹⁸ Połączenie kontekstu naukowego, w jakim realizuje się większość badań, z artystycznym, właściwym przede wszystkim sztuce, znajduje wielu zwolenników. Zob. K. Jones, P. Leavy: *A Conversation Between Kip Jones and Patricia Leavy. Arts-Based Research, Performative Social Science and Working with the Margins*. „The Qualitative Report” 2014, vol. 19.

¹⁹ J.L. Kincheloe: *Critical Constructivism Primer*. New York: P. Lang, 2005.

²⁰ H. Borgdorff: *The Production of Knowledge in Artistic Research*. In: *The Routledge Companion to Research in the Arts*. Eds. M. Biggs, H. Karlsson. New York: Routledge, 2011, s. 146.

²¹ S. McNiff: *Art-Based Research*. In: *Handbook of the Arts in Qualitative Research*. Eds. J. Knowles, A. Cole. Thousand Oaks: Sage Publishing, 2008, s. 29. Jeżeli nie podano inaczej, tłumaczenie cytatów z publikacji obcojęzycznych – K.K.

²² A. Teikmanis: *Typologies of Research*. In: *SHARE Handbook for Artistic Research Education*. Eds. M. Wilson, S. van Ruiten. Amsterdam–Dublin–Gothenburg 2013. <http://www.elia-artschools.org/userfiles/Image/customimages/products/120/share-handbook-for-artistic-research-education-high-definition.pdf> [31.08.2016], s. 164.

Ze względu na akademicki kontekst funkcjonowania badań artystycznych Henk Borgdorff²³ dostrzega potrzebę istnienia werbalnego elementu dokumentującego owe eksploracje (zapis przebiegu tworzenia w postaci dzienników redagowanych przez bricoleurów, rejestrowanych cyfrowo relacji ustnych odbiorców/widzów), dla bricoleura dokumentacja ta może też przybrać kształt wizualny (obraz, fotografia²⁴, film, happening, performans) oraz wypowiedzi artograficznych²⁵. Badacz pragnący odnaleźć najskuteczniejsze procedury poznania człowieka poprzez sztukę zmuszony będzie do poszukiwania wysublimowanych technik mieszczących się w podejściu *art(s)-based research*. W opracowaniu tym nie chcę omawiać opisanych już i wyzyskiwanych technik, przejdę zatem do zreferowania jednej tylko z nich, opracowanej przez Geralda Zaltmana²⁶; potencjalność tej techniki wyraźnie zachęca do jej wykorzystania w *bricolage'owej* procedurze.

Poznanie przez wydobywanie metafor jako technika zastosowania *bricolage'u*

W artykule chcę zwrócić uwagę na jedną technikę badań, zaczerpniętą wprawdzie z badań rynku i stosowaną w celu lokalizowania upodobań konsumentów, lecz mającą możliwości diagnostyczne – o czym jestem przekonana – które warto wyzyskać także w działaniu edukacyjnym. **Technika Wydobywania Metafor Zaltmana**²⁷ to połączenie elementów neurobiologii, semiotyki z psychologią Karla Gustava Junga. Cechą konstytutywną tej techniki jest założenie, że ludzie myślą obrazami, a 95% myśli człowieka nie dociera do jego świadomości. Zatem tradycyjne metody badawcze dostarczają skrawka potrzebnych do poznania konsumenta informacji, materiału ograniczonego i niekompletnego. I wreszcie rudymmentarna dla metody przesłanka – metafory są kluczem do zrozumienia ludzkiego nastawienia (przeciętny człowiek

²³ H. Borgdorff: *The Production of Knowledge in Artistic Research...*, s. 58.

²⁴ L. Wallsten: *Notes on Traces. Photography, Evidence, Image*. In: *SHARE Handbook for Artistic Research Education...*, s. 85.

²⁵ *A/R/Tography. Rendering Self Through Arts-Based Living Inquiry*. Eds. R.L. Irwin, A. de Cosson. Foreword by W.F. Pinar. Vancouver: Pacific Educational Press, 2014; zob. też: M. Muszyńska: *Alegorie w estetycznych przestrzeniach pedagogiki. Dwoistość w ekspozycjach ironicznego alegoryka – badania jakościowe*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Grado, 2013, s. 338–355.

²⁶ Technika Wydobywania Metafor Zaltmana (ZMET) posiada swój patent (#5436830, 25 lipiec 1995).

²⁷ G. Zaltman: *Jak myśli klienci. Podróż w głąb umysłu rynku*. Przeł. K. Chmiel. Wyd. 2. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2008.

podczas mówienia używa około sześciu metafor na minutę, oczywiście najczęściej nie zdając sobie z tego sprawy).

Technika ZMET (Zaltman Metaphor Elicitation Technique)²⁸ w swej źródłowej wersji koncentruje się na ustaleniu predylekcji konsumentów do określonych produktów dokonanych przez dodarcie do metafor zakodowanych w umysłach kupujących. Odbyna się to w pewnych stałych – i dodajmy: koniecznych – krokach postępowania. Pierwszy etap to zachęcenie badanych osób do podjęcia namysłu nad konkretnym tematem – dla *art(s)-based research* może to być dzieło wizualne, literackie czy muzyczne. Drugie zadanie koncentruje się na wyborze fotografii, najczęściej to około 8–10 zdjęć, które nie są ilustracją tematu, ale ikonicznie określają nastawienie emocjonalne respondenta.

Twórca metody – gdy przebywał w Nepalu – prosił mieszkańców, by fotografowali oni swoje miejsca zamieszkania, głównie wsie. Kiedy przeglądał wykonane przez Nepalczyków zdjęcia, zauważył, że wizerunki fotografowanych ludzi nie mają stóp, postaci były bowiem kadrowane tak, by stopy były niewidoczne. W toku rozmów z twórcami zdjęć dowiedział się, że stopy, a właściwie obuwie, w kulturze nepalskiej wskazuje na status społeczny, a bosość – co oczywiste – oznacza ubóstwo²⁹. Zaltman był przekonany, że do takiej informacji znacznie trudniej byłoby dotrzeć w inny sposób, co potwierdziło – w jego przekonaniu – założenie, że zasadniczą cechą ludzkiego myślenia jest obrazowość, czyli posługiwanie się wizualnym desygnowaniem; co więcej, wykonane fotografie otwierają drogę do metafor dostępnych poza świadomością, a zatem także pozawerbalnie, poza językiem.

Zdjęcia stosowane w badaniu mogą być wykonane przez jego uczestników (co byłoby bardzo bliskie artografii stosowanej w badaniach przeprowadzonych na przykład przez Małgorzatę Muszyńską), ale też zasadne jest wykorzystanie w eksploracji gotowych i istniejących wcześniej przedstawień ikonicznych, spośród których uczestnik procedowania wybiera te najdosadniej – w jego opinii – ilustrujące nastawienie emocjonalne tej osoby do analizowanych przedmiotów/zjawisk (w *art(s)-based research* będziemy poszukiwali nastawienia do konkretnych dzieł twórców lub do własnej aktywności estetycznej).

Kolejny etap badania techniką ZMET to skanowanie wybranych fotografii i tworzenie z nich kompozycji w postaci kolażu. Ciekawym

²⁸ G. Z a l t m a n, L. Z a l t m a n: *Metafora w marketingu. Jak przeniknąć umysły klientów dzięki metaforom głębokim*. Przeł. J. Ś r o d a. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2010.

²⁹ K. W a ł a: *Technika Wydobywania Metafor Zaltmana*. [antropologia za_stosowana]. [6 września 2011]. <https://stosowana.wordpress.com/2011/09/06/technika-wydobywania-metafor-zaltmana/> [31.08.2016].

rozwiązaniem mogłoby być również analizowanie na przykład sposobów pozyskiwania zdjęć, jeśli byłyby one wykonane przez uczestników badań.

Po zakończeniu prac kompozycyjnych przeprowadzony zostaje pogłębiony narracyjny wywiad, podczas którego osoby poddane badaniu opisują zdjęcia, przedstawiają powody ich wyboru i precyzują związek fotografii z zadaniem.

Przebieg wywiadu – na co wskazuje korzystająca z techniki Zaltmana Urszula Świerczyńska-Kaczor – może też uwzględniać ustalone i kategoryzujące wywiad etapy, obejmujące w kolejności³⁰:

- 1) opowiadanie I – badani określają swoje odczucia związane z obiektami utrwalonymi na zdjęciach,
- 2) wyłonienie brakujących elementów czy obrazów – respondenci określają kwestie, które nie znalazły dotychczas odzwierciedlenia w badaniu,
- 3) sortowanie i segregowanie – zadaniem respondentów jest zakwalifikowanie każdego obrazu do wyodrębnionej przez siebie kategorii,
- 4) „wywołanie” metafor – celem tego etapu jest ewokowanie konstruktywów związanych z myślami i działaniami oraz ustalenie powiązań pomiędzy wyodrębnionymi konstrukcjami,
- 5) obraz reprezentatywny – badany wskazuje obraz najlepiej opisujący jego odczucia,
- 6) znaczenie przeciwstawne – respondent określa przeciwstawne znaczenie wybranych obrazów,
- 7) pozostałe zmysły – sformułowany zostaje opis własnych doświadczeń badanego, odwołujący się do innych zmysłów niż wzrok,
- 8) mapa – prowadzący badanie dokonuje przeglądu dotychczasowych skojarzeń wskazanych przez respondenta,
- 9) obraz podsumowujący – stworzenie jednego obrazu sumującego doświadczenia respondenta,
- 10) opowiadanie II – zadaniem respondenta na tym etapie jest napisanie opowiadania lub nakreślenie fabuły filmu, które byłyby ilustracją odkrytych przez badanego kluczowych konstatacji.

Wywiad planowany jest na około 120 minut. Wedle niektórych badaczy, warto powtarzać wywiad (oczywiście dotyczy to jedynie pogłębionej narracyjnej wersji), by uzyskać efekt triangulacji, a także trafnie określić najbardziej charakterystyczne dla respondenta metafory. Wszak – co podkreślał wybitny diagnosta Antoni Kępiński – nie można

³⁰ Etapy podaje za: U. Ś w i e r c z y ń s k a - K a c z o r: *Zastosowanie metafory w badaniach doświadczeń internautów. Metafory poczty elektronicznej*. „E-mentor” 2011, nr 3 (40). <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/40/id/851> [20.09.2016].

oznaczyć granicy diagnostycznej; im więcej gromadzimy poznawczych kontaktów, tym więcej odsłania/ujawnia przed nami badany przypadek³¹.

Warto dodać, że badania jakościowe metodą Zaltmana nie wymagają kohortowych prób³². Co więcej, strategia ta nadaje się zwłaszcza do badań indywidualizujących, wymaga bowiem czasu i kilkukrotnego bliskiego kontaktu badacza i badanego. Dodatkowym ograniczeniem stosowalności techniki jest motywacja uczestników eksploracji; muszą oni wykazywać duże zaangażowanie i chęć współpracy z badaczem. Za techniką ZMET przemawia jednak to, że brikolaż korzysta z rozmaitych danych, zwłaszcza pozawerbalnych (znacznie lepiej wpisujących się na przykład w badania małych dzieci), które podlegają wielowątkowej intersubiektywnej interpretacji, bazującej na autorefleksji badanego i odkrywaniu sensu przez badacza.

Zamknięcie

Poznanie wychowanka/ucznia może odbywać się w rozmaitych procedurach, jednak to, co dla nas prymarne, to łączenie rozmaitych sposobów gromadzenia danych po to, by jak najlepiej uchwycić indywidualność i niepowtarzalność badanej przez nas jednostki. Wielowątkowość namysłu wynikająca z polimodalnej strategii diagnozy – strategią taką niewątpliwie jest *bricolage* interpretacyjny realizowany w technice ZMET osadzony w badaniu **przez sztukę i w sztuce** – może mieć szczególne znaczenie w komponowaniu formuł edukacyjnych aktualizujących potencjał wychowanka/ucznia, pozwala bowiem dotrzeć do jego zainteresowań, predylekcji, ale i potrzeb oraz poznać jego sposób rozumienia świata. Wszelakie wątpliwości co do wywrotowego eklektyzmu tak skrojonych badań niechaj rozwieje finalna konstatacja.

Tak jak wiedzy o sztuce nie możemy wyczerpać, tak i wiedzy o człowieku, jego funkcjonowaniu i potencjalności aktualizowania nie sposób osiąść z przekonaniem o osiągnięciu wiedzy ostatecznej (co też wynikało z zamieszczonego na początku tego artykułu cytatu z Leszka Kołakowskiego). Ernst Hans Gombrich przekonywał, iż „zdobywanie wiedzy o sztuce nigdy się nie kończy. Zawsze jest coś nowego do odkrycia. Wielkie dzieła sztuki wyglądają inaczej za każdym razem, gdy się

³¹ A. Kępiński: *Rytm życia*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2015, s. 362.

³² Podaje się tu przykładowe badania dotyczące mobilnego Internetu w Indonezji oraz Japonii czy użytkowników Internetu, każdorazowo oparte na próbie 15 osób. Zob. *ibidem*.

przed nimi staje. Wydają się tak niewyczerpane i nieprzewidywalne jak prawdziwe ludzkie istoty”³³. Podobnie człowiek – w swej naturze – zostanie jedynie zadaniem do stałego, permanentnego poznawania. Każdy sposób, który pozwala wypełnić/kompensować niewiedzę i zagubienie w działaniu edukacyjnym, pozwalający nauczycielowi zyskać niejaką orientację w horyzoncie oczekiwań ucznia, winien być jednak uznany choćby za wart rozważenia. Nie wiemy, czy niemrawy z początku i najeżony potknięciami proces badawczy nie przemieni się w toku eksploracji w procedurę trafną i faktycznie celną poznawczo.

A wywrotowość poszukiwań/eksploracji niejednoznacznie sytuujących się w konkretnej i ramowo ustalonej orientacji metodologicznej? Możemy ową wywrotowość uznać za błąd w sztuce – z jednej strony, ale z drugiej (takie dychotomiczne wątpliwości siebie wszak Kołakowski) – możemy również traktować jako przejaw giętkości myślenia, otwartości, a nawet gotowości na „**wychylenie w przyszłość**”³⁴, o którym pisał Zygmunt Bauman. Ta niejednoznaczność jawi się w naturze bytu³⁵ i nie powinniśmy chyba uznawać, że ktokolwiek z nas predestynowany został do kategorycznego przeprowadzenia linii demarkacyjnej – oddzielenia tego, co w badaniu człowieka jest jedynie właściwą orientacją, od tego, co jest wywróceniem reguł do góry nogami.

Bibliografia

- A/R/Tography. *Rendering Self Through Arts-Based Living Inquiry*. Eds. R.L. Irwin, A. de Cosson. Foreword by W.F. Pinar. Vancouver: Pacific Educational Press, 2014.
- Bauman Z.: *Życie na przemiał*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- Borgdorff H.: *The Production of Knowledge in Artistic Research*. In: *The Routledge Companion to Research in the Arts*. Eds. M. Biggs, H. Karlsson. New York: Routledge, 2011.
- Denzin K.N., Lincoln Y.S.: *Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka*. W: *Metody badań jakościowych*. Red. K.N. Denzin, Y.S. Lincoln. Red. nauk. wyd. pol. K. Podemski. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.

³³ E.H. Gombrich: *O sztuce*. Wyd. 2. popr. (dodruk). Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2013, s. 36.

³⁴ Z. Bauman: *Życie na przemiał*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005, s. 178–179.

³⁵ L. Kołakowski: *Czy Pan Bóg jest szczęśliwy i inne pytania...*

- Finlay L.: „Outing” the Researcher. *The Provenance, Process, and Practice of Reflexivity*. „Qualitative Health Research” 2002, vol. 12, no. 4. DOI: 10.1177/104973202129120052.
- Gombrich E.H.: *O sztuce*. Wyd. 2. popr. (dodruk). Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2013.
- Johnson R.B., Onwuegbuzie A.J., Turner L.A.: *Toward a Definition of Mixed Methods Research*. „Journal of Mixed Methods Research” 2007, vol 1, no. 2. DOI: 10.1177/1558689806298224.
- Jones K., Leavy P.: *A Conversation Between Kip Jones and Patricia Leavy. Arts-Based Research, Performative Social Science and Working with the Margins*. „The Qualitative Report” 2014, vol. 19.
- Kay L.: *Research as Bricolage. Navigating in/Between the Creative Arts Disciplines*. „Music Therapy Perspectives” 2015, December 24. DOI: 10.1093/mtp/miv041.
- Kępiński A.: *Rytm życia*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2015.
- Kincheloe J.L.: *Critical Constructivism Primer*. New York: P. Lang, 2005.
- Kincheloe J.L.: *Describing the Bricolage. Conceptualizing a New Rigor in Qualitative Research*. „Qualitative Inquiry” 2001, vol. 7 (December), no. 6.
- Kincheloe J.L.: *On to the Next Level. Continuing the Conceptualization of the Bricolage*. „Qualitative Inquiry” 2005, vol. 1, no. 3.
- Kołąkowski L.: *Czy Pan Bóg jest szczęśliwy i inne pytania*. Wybór i układ Z. Mentzel. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2009.
- Lévi-Strauss C.: *Myśl nieoswojona*. Przekł. A. Zajączkowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
- McMillian J.H.: *Educational Research. Fundamentals for the Consumer*. 6th ed. Boston: Pearson, 2012.
- McNiff S.: *Art-Based Research*. In: *Handbook of the Arts in Qualitative Research*. Eds. J. Knowles, A. Cole. Thousand Oaks: Sage Publishing, 2008.
- Muszyńska M.: *Alegorie w estetycznych przestrzeniach pedagogiki. Dwoistość w ekspozycjach ironicznego alegoryka – badania jakościowe*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Grado, 2013.
- Proust M.: *W poszukiwaniu straconego czasu. T. 7: Czas odnaleziony*. Przeł. J. Rogoziński. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1965.
- Rigour and Complexity in Educational Research. Conducting Educational Research*. Eds. J.L. Kincheloe, K.S. Berry. Maidenhead: Open University Press, 2004.
- Rogers M.: *Contextualizing Theories and Practices of Bricolage Research*. „The Qualitative Report” 2012, vol. 17. <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR17/rogers.pdf> [23.09.2016].

- Saldana J.: *Ethnotheatre. Research from Page to Stage*. Walnut Creek: Left Coast Press Inc., 2011.
- Saldana J.: *An Introduction to Ethnodrama*. In: *Ethnodrama. An Anthology of Reality Theatre*. Ed. J. Saldana. Walnut Creek: Alta Mira, 2005.
- Szulc W.: *Europejskie standardy edukacji arteterapeutów. Rola ECArTE i stowarzyszeń zawodowych*. W: *Arteterapia jako dyscyplina akademicka w krajach europejskich*. Red. W. Szulc. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski w ECArTE, 2010.
- Świerczyńska-Kaczor U.: *Zastosowanie metafory w badaniach doświadczeń internautów. Metafory poczty elektronicznej. „E-mentor”* 2011, nr 3 (40). <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/40/id/851> [20.09.2016].
- Teikmanis A.: *Typologies of Research*. In: *SHARE Handbook for Artistic Research Education*. Eds. M. Wilson, S. van Ruiten. Amsterdam-Dublin-Goethenburg 2013. <http://www.elia-artschools.org/userfiles/Image/customimages/products/120/share-handbook-for-artistic-research-education-high-definition.pdf> [31.08.2016].
- Wala K.: *Technika Wydobywania Metafor Zaltmana*. [antropologia za_stosowana]. [6 września 2011]. <https://stosowana.wordpress.com/2011/09/06/technika-wydobywania-metafor-zaltmana/> [31.08.2016].
- Wallsten L.: *Notes on Traces. Photography, Evidence, Image*. In: *SHARE Handbook for Artistic Research Education*. Eds. M. Wilson, S. van Ruiten. Amsterdam -Dublin-Goethenburg 2013. <http://www.elia-artschools.org/userfiles/Image/customimages/products/120/share-handbook-for-artistic-research-education-high-definition.pdf> [31.08.2016].
- Zaltman G.: *Jak myśleć klienci. Podróż w głąb umysłu rynku*. Przeł. K. Chmiel. Wyd. 2. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2008.
- Zaltman G., Zaltman L.: *Metafora w marketingu. Jak przeniknąć umysły klientów dzięki metaforom głębokim*. Przeł. J. Środa. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2010.

Katarzyna Krasoń

The Space of Interpretative Bricolage in the Co-Occurrence of Art and Pedagogy

Summary: In the article, a kind of reconnaissance, the author considers possibilities of applying *bricolage* method used as a diagnostic strategy during research carried out while communing with the work of art (art-based research). This type of considerations was classified as mixed-method research and particular importance was attached to Zaltman Metaphor Elicitation Technique.

Multisensory potential of the technique was emphasized as the strategy insists in revealing the pupil's interests, predilections but also his/her needs as well as the manner of understanding the world.

Key words: pedagogical diagnosis, art-based research, mixed methods

Katarzyna Krasoń

Der Raum der interpretatorischen Bricolage bei Koinzidenz von Kunst und Pädagogik

Zusammenfassung: In dem Beitrag, der eine gewisse Erkundung ist, überlegt die Verfasserin die Möglichkeit, die Bricolage als eine diagnostische Strategie bei der Untersuchung während des Umgangs mit einem Kunstwerk (*art-based research*) anzuwenden. Diese Untersuchungsart gehört zu gemischten Forschungsmethoden, wo besondere Bedeutung der Zaltman Metaphor Elicitation Technique beigemessen wird. Die Verfasserin weist dabei auf das mehrere Sinne aktivierende Potenzial der Strategie hin, die darauf beruht, Interessen, Vorlieben aber auch Bedürfnisse und die Art u. Weise der Weltbetrachtung von dem Schüler zu offenbaren.

Schlüsselwörter: pädagogische Diagnose, auf Kunst basierende Untersuchungen, gemischte Methoden